

Somogyi Alfréd*
Komárom

Sörös Béla emlékezete¹

Száznegyven éve, 1877. március 14-én született Sörös Béla, a trianoni döntés utáni felvidéki reformátusság és a magyar közélet egyik vezető személyisége: Losonc lelkipásztora, a dunáninnyi egyházkerület második püspöke és a losonci teológiai akadémia igazgatója.

Szeretnék felvillantani néhány említésre méltó eseményt, élettörténet-töredéket az életrajzából, majd teológiai igazgatói időszakából, végül egyházipolitikai működéséből, bemutatva ezeken a történeteken keresztül azt a küzdelmet, amit a felvidéki magyar reformátusság folytatott az I. világháborút követő 1920. évben², az előzmények nélküli Csehszlovákiában.

* Somogyi Alfréd (Losonc, 1970). Iskoláit Füleken végezte, és 1988-ban itt érettségizett a helyi magyar gimnáziumban. Egyetemi tanulmányait Pozsonyban, a Komensky Egyetem Bölcsészettudományi Karán kezdte magyar–történelem szakon. Majd 1991-től szerkesztőként dolgozott a Szlovák Rádió Magyar Főszerkesztőségében. 1992-től a Duna Televízió pozsonyi tudósítója, 1995-től belső munkatársként külpolitikai szerkesztő, majd vezető szerkesztő. Közben 1994-től a komáromi Calvin J. Teológiai Akadémián végezte teológiai tanulmányait, s 2000-ben lépett lelkészi szolgálatba. Magiszteri vizsgáját a Selye János Egyetem Református Teológiai Karán tette le, majd itt szerezte meg 2008-ban a teológiai doktora címet (ThDr.), s 2010-ben védte meg PhD-disszertációját. Jelenleg a Selye János Egyetem Református Teológiai Karának oktatója, a Történeti Tudományok Tanszékének vezetője, a kar dékánhelyettese. Apáczaszakállas lelkipásztora, a Pozsonyi Református Egyházmegye esperese, a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Zsinatának képviselője, Zsinati Tanácsának tagja, a Zsinat Jogi Bizottságának elnöke. A Magyarországi Református Egyház Doktorok Kollégiumának rendes tagja, a Magyar Tudományos Akadémia külső köztestületének tagja. Kutatási területe a református egyház jog és a 20. századi egyháztörténet.

¹ A tanulmány a Szlovák Köztársaság Oktatási Minisztériumának VEGA 1/0528/16 számú, a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház 1919–1952 elnevezésű projektjének támogatásával készült.

² Az 1918-ban létrejött Csehszlovákiában élő reformátusság történetéről, életéről lásd részletesen: Csomár Zoltán: *A csehszlovák államkeretbe kényszerített magyar református egyház húszéves története 1918–1938*. Magyar Királyi Könyvnyomda, Ungvár 1942.; Lévai Artilla-Somogyi Alfréd: *A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház története 1918–1938 – I.*; Selye János Egyetem Református Teológiai Kar, Komárom 2015.

Zala megyében – mondhatjuk – ároni családban született Sörös Géza nemespécseyi lelkész és Mórocza Lilla első gyermekeként.³ Egy öccse és két húga volt. Korán félárva maradt: elveszítette édesanyját. Részben ezért, részben a nemespécseyi parókia egészségtelen volta miatt gyakorlatilag nagyszüleinél – István nagyapjánál – gyerekeskedett a kádártai parókián. Veszprémben és Pápán volt gimnazista, majd Kolozsváron kezdte meg teológiai tanulmányait. Második évben azonban már Pápán, később Budapesten folytatta tanulmányait. 1898-ban pedig egy évig Edinburghban tanult. Hazaérkezése után Szász Károly⁴ püspök segédlelkésze lett Budapesten. A belmisszió iránti elkötelezettségét ezek a budapesti évek alapozták meg. 1901 nyarától az országos gyűjtőfogház lelkésze és ezzel egyidejűleg a Lorántffy Zsuzsanna Egyesület missziói lelkésze lett Szabó Aladár⁵ és Szilassy Aladárné⁶ közvetlen munkatársaként. A század első éveiben a budapesti skót misszió magyar lelkészi szolgálatait is ő látta el, s az ő indítványára indult el a börtönökben a patronázs munka, valamint a szabadultak társadalmi beilleszkedését segítő mentőotthonok intézménye, amelyeket Dessewffy Emma⁷ valósított meg. A századelő gazdag mozgalmi és egyleti életéből is kivette részét, s az itt szerzett tapasztalatait később, a felvidéki reformátusság életének újjászervezésekor tudta kamatoztatni.

Érdekesen alakult a kapcsolata a budapesti teológiával. Egyik diáktársa írta róla, hogy aki azokban az időkben Kováts Albertnél⁸ egyházjogból jelesre tudott vizsgázni, annak már félig palástja volt. Az adott évfolyamból ez csak Sörösnek sikerült.⁹ Volt tanárai jó képességű embernek tarthatták, mert 1905-ig háromszor is megpróbálták őt tanárnak bevinni a teológiára: egyszer az egyháztörténet, egyszer a szisztematika és egyszer a praktika tanszékre, de az egyházkerület egyszer sem hagyta jóvá teológiai tanári kinevezését. Ezekben az években készült el egyetlen monográfiája: *A magyar liturgia története a keresztyénség behozatalától a*

³ A pontos életrajza megtalálható: Kránitz Zsolt (szerk.): „Kései idők emlékezetében éljenek.” *A Dunántúli Református Egyházkerület lelkészi önéletrajzai* (1943). Pápai Református Gyűjtemények, Pápa 2013, 202–205. Továbbá a szerző tulajdonában lévő kéziratos életrajzok alapján.

⁴ Szász Károly (1829–1905) református lelkész, a Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke 1884–1903 között.

⁵ Szabó Aladár (1862–1944) református lelkész, a Lorántffy Zsuzsanna Egyesület megalapítója, a belmisszió kiemelkedő alakja.

⁶ Szilassy Aladárné (1854–1927) szül. Vizsolyi Mária, 35 éven át a Lorántffy Zsuzsanna Egyesület elnöke.

⁷ Dessewffy Emma (1859–1936) tanító, nőegyleti elnök.

⁸ Kováts Albert (1838–1904) egyházjogász, budapesti teológiai professzor.

⁹ Komjáthy Aladár levele özv. Sörös Bélánénak (1979) a szerző tulajdonában.

XVI. század végéig címmel, amit 1904-ben jelentetett meg. Minden bizonnyal a teológiai tanárság kudarca is hozzájárult ahhoz, hogy egy évvel később elfogadta a losonci gyülekezet meghívását és 1905-től Losonc lelkésze lett. Másfelől a Szilassy családdal való kapcsolata állhatott a meghívás hátterében, hiszen a Szilassy és Pilisi Szilassy Béla¹⁰ – Sörös kortársa – Losonc neves földbirtokosa és a gyülekezet főgondnoka volt, aki később kerületi főgondnok is lett. Losonci szolgálata másfél évtizedig csöndben és viszonylagos nyugalomban zajlott, de aktívan részt vett mind a város, mind a vármegye életében. A reformáció 400 éves jubileumát emelném ki ezekből az évekből: 1917-ben megírta és elfogadtatta a Losonci Református Egyháztanács vallástételét, amit 1917. október 31-én az egyházközség valamennyi vezetője aláírt. A vallástétel így kezdődik: *Hitünkben keresztyének, életfelfogásunkban reformátusok vagyunk...*

Igazából 1918 után kezdett „helyzetbe kerülni”, amikor is nagyhatalmi kegyből létrejött Csehszlovákia. A trianoni döntés nyomán, 492 református gyülekezet és 323 rendszeresített lelkészi állás szakadt el Magyarországtól. 223 168 református lélek, 449 magyar, 12 vegyes és 31 szlovák nyelvű gyülekezet került az új államalakulathoz.¹¹ A csehszlovák vezetés szemében a református egyház „a magyar egyház” volt (s ma is az Szlovákiában). Megalakulást, a csehszlovák államrendszerhez való igazodást követelt Prága, továbbá hűségesküt a lelkészektől és tanítóktól, egy szlovák egyházmegye kialakítását az egyházvezetéstől, és azt, hogy az elcsatolt reformátusság minden kapcsolatot szakítson meg Magyarországgal. A felvidéki reformátusság csak 1921-ben valósította meg a szervezkedés első lépéseit. Megalakult három egyházkerület: A dunántúli elcsatolt részek Dunáninenni egyházkerület néven, a tiszáninnenitől elszakított pedig Szlovenszkói Tiszáninenni Egyházkerület néven alakult meg, s állította fel teljes vezérkarát. Kárpátalja is külön egyházkerületet alkotott. 1921-ben Söröst választották meg a dunáninenni kerület jegyzőjévé, Balogh Elemér¹² tudós pozsonyi lelkész-püspök és Gyalócai László¹³ esperes-főjegyző mellé.

¹⁰ Szilassy Béla (1881–1962) losonci földbirtokos, egyházközségi főgondnok, a Dunánienneni Református Egyházkerület főgondnoka.

¹¹ Somogyi Alfréd: „A memorandumos évek”. Az 1920–21. év eseményei a helyettes püspöki hivatal (Nt. Patay Károly, alsószecesei esperes-lelkész, helyettes püspök) levelezése alapján. In: *Egyház és történelem. Tanulmányok az egyház életéről és történelméről*. Tillinger Péter Műhelye, Szentendre 2013, 77–123.

¹² Balogh Elemér (1866–1938), pozsonyi lelképásztor, a Dunáninenni Református Egyházkerület első püspöke.

¹³ Gyalócai László (1864–1952) nemesócsai lelképásztor, a Komáromi Református Egyházmegye esperese.

Az alkotmányozó zsinatra csak 1923 júniusában került sor Léván állami nyomásra. Az állam egyszerűen ultimátumot adott a református egyháznak: ha június végéig nem tart zsinatot, akkor még azt a minimális támogatást is megvonja, amit addig csöpögtetett. Egyébként a reformátusoknak 1919-re és 1920-ra egyetlen fillér kongruát sem utalt az állam. A lévai zsinat – az 1907. évi törvénytárra alapozva – megalkotta a maga alkotmányát és törvényeit. Köztük volt egy új, a VIII. törvénycikk a belmisszióról, amit Sörös Béla – mint a zsinat jegyzője – dolgozott ki. Ez a szabályozás mondta ki a Kálvin-szövetségek, missziói egyletek és az irodalmi társaságok megalakulását. Szorgalmazta a bibliaórák, vallásos esték beindítását. Sörös nemcsak az evangélium hirdetésének fontosságát tartotta szem előtt, hanem a cseh fennhatóság alatti magyarság megmaradásának ügyét is. Ezt a törvénytárat a csehszlovák állami szervek nem fogadták el. Beindult egy egyeztetési folyamat az egyház és az állam között, amit a konvent megbízásából Sörös Béla vezetett. A tárgyalásokba állami kezdeményezésre bevonták az evangélikus egyházat, nevezetesen Zoch Sámuel¹⁴ püspököt is. Az anekdota szerint egyik alkalommal, amikor a prágai minisztérium lépcsőin mentek fel, Zoch püspök odaszólt Sörösnek: *Amikor még Budapestre jártunk tárgyalni az egyházi ügyeket, akkor mi fogtuk a ti frakkotokat. Most a különbség az, hogy nektek kell fogni a mi frakkunkat.* Sörös válasza rövid és frappáns volt: *Igen, meg az, hogy mi nem rúgtunk hátra.*¹⁵ A csehszlovák állam egyebek mellett azt követelte a református egyháztól, hogy fordíttassa le szlovákra a zsinati törvényeket. Sörös azt javasolta, hogy az állam nyugodtan fordíttassa le a magyarul beterjesztett törvénytárat, az egyház úgyis a magyart fogja hivatalosnak elfogadni. Szlovákul nem is tudtak a zsinati atyák, és a szlovák fordítást nem hagyta jóvá a zsinat. Az évekig húzóódó tárgyalásoknak nem lett eredménye: a felvidéki református egyház 1938-ig állami regisztráció nélkül működött.

Az elcsatolás következményeként a Felvidék teológia nélkül maradt. Az állam nemcsak megnehezítette, hanem teljesen ellehetetlenítette a Magyarországon végzett lelkészek szolgálatát. Szükség volt egy lelkészképző és egy tanítóképző intézetre. 1924-re össze is állt volna a teológia és úgy tűnt, hogy a pénz is megvan hozzá. Utolsó pillanatban derült ki, hogy a külföldi támogatás mégsem a teológiának szól, hanem a lelkészözvegyek és -árvák segítésére. Így a Rimaszombatba,

¹⁴ Zoch Sámuel (1882–1928) evangélikus lelkész, csehszlovák kormánybiztos, 1922-től a Szlovákiai Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyház Nyugati Egyházkerületének püspöke.

¹⁵ Szabó Antal: A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház története – I. rész. In: *Régió – Kisebbségtudományi Szemle*, I. (1990/3). 133.

Komáromba és Érsekújvárra is elképzelt teológia megnyitása elmaradt. A konvent illetékes bizottságában ott dolgozott Sörös is.

A fiasco után – értékelésem szerint – „külön útra lépett”.¹⁶ Losoncnak – ami az egyház legjobb anyagi hátterű gyülekezete volt – volt egy épülete, amiben kialakították a teológia tantermeit, a tanterveket Sörös – konventi megbízással – kidolgozta és elfogadtatta, skóciai kapcsolatai révén pedig a szükséges anyagiakat is biztosította: részben külföldről, részben saját pénzéből, részben pedig a losonci főgondnok, Szilassy Béla földbirtokos jóvoltából. Így 1925. szeptember 8-án a konvent döntött a teológia megnyitásáról és az intézmény 15-én megkezdte működését.

Sörös a XIX. századi skóciai lelkészképzés modelljét vette alapul. Eszerint a teológushallgató egy-egy tudós lelkész mellett annyi időt töltött, amíg el nem sajátította kellőképpen az adott diszciplína anyagát, majd ment a következőhöz. Ezt Losoncon megfordították: az oktatók jöttek be, és trimeszteres bontásban adták le az anyagot. A teológia nehéz ellenszélben működött, mind az állam, mind az egyház egy része örült volna a megszűnésének. Az állam egy évvel később, 1926 szeptemberében karhatalommal bezáratta a teológiát. Ez éppen akkor történt, amikor Sörös részt vett a Presbiteri Világszövetség konferenciáján: itt kapta a hírt, hogy otthon baj van. A konferencia – küldöttein keresztül – akkora diplomáciai nyomást tudott gyakorolni a csehszlovák kormányra, hogy rövid időn belül folytatódhatott az oktatás. Sörös úgy állapodott meg a miniszteriummal, hogy a teológiai akadémiát bezárják, de egy ideiglenes teológiai szemináriumot működtetnek mindaddig, amíg egy teológiai akadémiát nem tudnak állami jóváhagyással létrehozni és fenntartani.

Ez a teológia volt 13 éven keresztül az akkori Csehszlovák Köztársaság egyetlen magyar nyelvű főiskolája. Az első évfolyam 22 hallgatóval indult, s a 13 év alatt hozzávetőleg 110 lelkészt adott a református egyháznak.¹⁷ Losonc elsősorban gyülekezeti szolgálatra készítette fel a jelentkezőket, nem tudós teológusokat kívánt képezni. Néhány cím a kezdeti évek záródolgozataiból: *A református egyház sebezhető oldala a II. Helvét Hitvallás alapján; A bibliakörök jelentősége a re-*

¹⁶ Lásd részletesen: Somogyi Alfréd: A Losonci Teológiai Akadémia tudományművelése. In: *Teológiai Fórum: A Selye János Egyetem Református Teológiai Kara és a Calvin J. Teológiai Akadémia tudományos folyóirata*. 8. (2014/1), 92–125.

¹⁷ Papp József: *A losonci Theologiai Szeminárium története*. Kézirat, 1980.

*formátus egyház újjáébredésében; Mennyiben okai és mennyiben orvosai a református lelkipásztorok egyházunk betegségeinek; A falusi lelkipásztor egyházépítő feladatai.*¹⁸

Sörös elvárta az oktatóktól, hogy egy éven belül minden tanár a tárgyából saját jegyzetet adjon a hallgatói kezébe. Szinte maximalistának nevezhető követelményrendszert tartott fenn: sokszor hallották Söröstől a teológusok, hogy *középszerű suszterekre nincsen szükségünk*. Szigora mellett mégis szeretettel nevelő embernek tartották. Diákjai nevezték el a Szentlélek teológusának. Az intézmény egyértelműen az igazgató egyszemélyes vezetése és hatása alatt működött fennállása idején. Bár a konvent megkövetelte, hogy a teológia igazgatója évente adjon jelentést, ez nem mindig következett be. Gazdasági elszámolást pedig soha senki nem látott... Amikor megkérdezték Söröst, hogy miből él a teológia, azt válaszolta: *imádságból és Isten kegyelméből*. Társadalmi és politikai szerepvállalása miatt több ízben is letartóztatta őt a csehszlovák rendőrség. Összességében majdnem egy évet ült börtönben. Egy alkalommal 6-an voltak a cellában, és a latrinát, ami egy vödör volt, egy rángatós ablakon keresztül szellőztették. Minden fogoly 2 órán át rángatta az ablakot, hogy ki lehessen bírni... Az egyik lázas beteg helyett Sörös Béla vállalta a 2 órát. Ezt azért mondom el itt, a teológia fenntartása kapcsán, mert valójában a teológiát Sörös magánvagyonra, Szilassy Béla segítségével és a skótok támogatása tartotta fenn. Egyik alkalommal, amikor Sörös Skóciából hozta haza kézitáskájában az éppen aktuális támogatást, a magyar–cseh határon a szerelvényt leállították, és mindenkit kivezényeltek a csehek személyi ellenőrzésre. Már ő is éppen leszállt volna, amikor az egyik vasutas megismerte, és rászólt, hogy hasaljon le a vonat folyosóján. Nem találták meg őt a fináncok. Kiderült, hogy ez a „megmentő” vasutas a hajdani lázas cellatárs volt...

Számos hasonló kis csoda élte a teológiát. Ami az irányzatot illeti, hadd idézzem Papp Józsefet, aki megírta a losonci teológia történetét:

„A losonci teológusok szinte egybehangzó véleménye volt, hogy az egész szeminárium lelkületét és szellemiségét az igazgató személye határozta meg. Sörös Béla „nem tartozott semmiféle teológiai irányzathoz, elvetette a fundamentalizmust és az ortodoxiát éppúgy, mint az élményteológiát; meg volt a fenntartása Barth Károllyal szemben is. Sörös Bélát az ige és a Szentlélek teológusának lehetne nevezni, gyenge liberális színezéssel, vagy a reformátori teológia sajátos képviselőjének. Egy ifjú teológus, midőn a dogmatikai stúdiumot kezdték tanulni, megjegyezte, nem tudja, mi értelme van annak a sok szóbeszédnek a dialektikai és re-

¹⁸ Papp József: *i. m.* kézírata alapján.

formátori teológia körül, mindezt ő Barth nélkül is és a dialektikai teológia nélkül is tudta és hitte. Az ő öregebb testvére ezekkel a szavakkal világosította fel őt: igazad van, mert te három éven át Söröstől csak reformátori teológiát hallgattál anélkül, hogy az ő szájából ezt a megnevezést hallottad volna, és te magad is tudatlanul és akaratlanul dialektikusan és reformátoriasan gondolkodol.”¹⁹

Sörös teológiai és közéleti munkájára az államhatalom is odafigyelt. A szlovák kultuszminisztérium egyik tanácsosának bizalmas jelentésében 1928-ból így fogalmazott: *Sörös Béla az egész republika legjobb gyülekezetében szolgál – politikailag veszélyes ember.*²⁰

Balogh Elemér püspök halála után – 1938-ban – őt választotta püspökévé a dunáninnyi egyházkerület. Később gondolt családalapításra: 50 évesen nősült, és 62 évesen halt meg. Egy kislányát eltemette, s három árva leányt – 10, 7 és 3 évest – hagyott maga után.

Végezetül álljon itt néhány gondolat magától Sörös Bélától. Amikor 1938. december 31-ével megszüntette a teológiát, s a losonci teológusoknak biztosította az évfolyamonkénti tanulást Pápán, Patakon, Debrecenben és Pesten, maga kísérte el Pápára – immár püspökként – azokat, akik ott folytatták tanulmányukat. 1939 februárjában így beszélt a dunántúli kerületi közgyűlés előtt:

„ha hivatalos minőségemben magam vagyok is, mégsem kerültem egyedül a dunántúli református egyházkerületnek a közgyűlése elébe. Előre bocsátottam magam előtt az én kedves családomat, 14 theológus ifjút, az én édes fiaimat. ... Sokat emlegetett dolog ma Magyarországon a »felvidéki lélek«. Én nem mondom, hogy ők felvidéki lelket hoznak. Mi a mi hegyeinken túl sokkal magasabbra emeltük a mi tekinteteinket. A szuverén Isten feltétlen hatalma alá helyeztük a losonci szerény theológiánkat. Itt egyenként és együttesen szereztük azt a tapasztalást, hogy mit jelent minékünk embereknek az élő Isten kegyelme. Egyedül erre támaszkodtunk. Előtte alázatossággal jártunk. A Jézus Krisztustól hűséget tanultunk, így lett a hitünk bizodalommal teljes akár az Úrra néztünk, akár az élet feladataira. Ezzel a bizodalmas hittel tekintünk utánuk, és kísérjük figyelemmel a sorsukat az anyaegyház-kerület anyaiskoláján.”²¹

¹⁹ Papp József: *i. m.* (kézirat)

²⁰ Štefan Štunda kormánybiztos feljegyzése Szlovákia teljhatalmú miniszterének a református egyház helyzetéről, 1928. június 19-ről. ČCE központi archívuma, Prága, Bihary Michal fond 1. karton

²¹ A Dunántúli Református Egyházkerület Közgyűlésének jegyzőkönyve, Pápa 1939.

A II. világháború első napjaiban még ő fogadta a losonci állomáson a Lengyelországból érkező menekültek szerelvényét, és másodlelkész társával – Kövy Árpáddal együtt – ott az állomáson állították ki az életmentő keresztlevelet annak, aki kérte... Szeptember vége felé egy alkalommal egy megőrült édesanyát látott, amint egy üres pólját szorít magához a peronon – útközben ugyanis elveszítette a gyermekét. Meg is fázott és rohamosan erősödött az akkor még nem gyógyítható cukorbetegsége is. Mindez annyira megviselte, hogy ágynak esett, s 1939. október 2-án befejezte földi futását.

Teljes munkásságának értékelése és megmaradt gyér hagyatékának feldolgozása még várat magára.